

HISTORIA POWSTANIA KOŚCIOŁÓW CHRYSZTUSOWYCH
I ICH FUNKCJONOWANIA NA ZIEMIACH POLSKICH
NA PRZYKŁADZIE KOŚCIOŁA CHRYSZTUSOWEGO
W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WSTĘP – DRUGIE WIELKIE PRZEBUDZENIE

Historia Kościołów Chrystusowych (ang. *Churches of Christ*), z których wywodzi się Kościół Chrystusowy w RP, sięga dwustu lat wstecz, do mającego miejsce w Ameryce Północnej tzw. drugiego wielkiego przebudzenia (ang. *the Second Great Awakening*). Wtedy to Kościoły Chrystusowe wyrosły na bazie ówczesnych ruchów odnowy religijnej. Kościoły Chrystusowe były jednymi z wielu powstałych w tamtym czasie nurtów reformowanego protestantyzmu, rozwijających się wówczas bardzo prężnie¹. Ruchy reformatorskie końca XVIII i początku XIX wieku były reakcją środowisk protestanckich na filozofię oświeceniową. Głoszony przez nią racjonalizm i empiryzm spowodowały stagnację np. w Kościele anglikańskim². Wraz z nadejściem romantyzmu kwitnąć zaczęły ruchy mające na celu odnowienie religii, stąd też pojawiło się wiele takich, których członkowie sprzeciwiali się tendencjom racjonalizacji oraz desakralizacji i prymatu nauki w życiu

¹ D.E. Harrell Jr., *The Sectional Origins of the Churches of Christ*, „The Journal of Southern History” 1964, nr 3, s. 261.

² W. Robinson, *Gdzie stoimy: powstanie, rozwój i przesłanie religijnego ruchu Kościołów Chrystusowych*, przeł. M. Krawczyk, M. Weremiejewicz, Warszawa 1996, s. 12.

społecznym. Zaowocowało to przebudzeniem metodystycznym w Anglii i Ameryce, pietyzmem, ruchem ewangelikalnym w Kościele anglikańskim czy choćby ruchem odnowy katolickiej Newmana, Puseya i Keble'a³.

Jednakże z czasem ilość symultanicznie powstających i niezależnych od siebie zgromadzeń religijnych doprowadziła do występowania różnych patologicznych sytuacji. Poszczególne kościoły miały niewielką liczbę członków i zacięcie walczyły o przetrwanie⁴. Niektóre ze zgromadzeń cechowało znikome zorganizowanie działania religijnego (bądź zupełny jego brak), wzajemna wrogość poszczególnych zgromadzeń czy nawet słaba znajomość własnej teologii⁵. Sytuację funkcjonowania tamtejszych grup dobrze opisują słowa Williama Robinsona, który wylicza: „Istnieli Baptyści Dnia Siódmego, Baptyści Wolnej Woli, Baptyści Twardej Muszli, Baptyści Miękkiej Muszli, Baptyści Chwała Alleluja, Perfekcjonści, Trzęsący się, Wychodzący i sto innych najróżniejszych przedstawicieli pseudochrześcijaństwa, z których wszyscy głosili własną nieomyłność”⁶. Drugie wielkie przebudzenie stanowiło próbę naprawy złego stanu rzeczy w społecznościach protestanckich i wyrażało pragnienie jedności wszystkich chrześcijan⁷. Niektórzy badacze umiejscawiają początek „przebudzenia” około roku 1790, wskazując okolice Connecticut jako kolebkę przyszłego ruchu⁸. W takich warunkach narodził się Ruch Odnowy (ang. *Restoration Movement*), zwany także Ruchem Stone'a-Campbella.

RUCH ODNOWY

Powstały w Ameryce Północnej Ruch Odnowy miał właściwie dwa niezależne od siebie źródła. Pierwszym z nich była osoba Bartona

³ *Ibidem*.

⁴ L. Garrett, *The Stone-Campbell Movement: The Story of the American Restoration Movement*, Joplin 2006, s. 51.

⁵ W. Robinson, *op. cit.*, s. 13.

⁶ *Ibidem*.

⁷ D. Smith, *Czas żniwa: Kościoły w nowym millennium*, przeł. P. Blumczyński, Warszawa 2001, s. 63.

⁸ J. Conforti, *The Invention of the Great Awakening, 1795–1842*, „Early American Literature” 1991, nr 2, s. 100.

Stone'a (1772–1844), prezbiteriańskiego pastora z Cane Ridge w Kentucky. Zorganizował on jedno z największych spotkań ewangelizacyjnych tamtych czasów, na które przybyło od dwudziestu do trzydziestu tysięcy osób⁹. Działalność Stone'a spotkała się jednak z wrogością ze strony prezbiteriańskich władz kościelnych dlatego że duchowny ten współpracował z kaznodziejami baptystów i metodystów. W odpowiedzi na krytykę utworzył on zgromadzenie nazwane „Springfield Presbytery”, którego głównym celem było studiowanie nauk Nowego Testamentu skupiających się na temacie organizacji i życia w gminach chrześcijańskich. Ostatecznie zgromadzenie to zostało dość szybko rozwiązane, a sam Stone wystąpił z wezwaniem, aby przyjąć „Biblię jako jedyny pewny przewodnik do nieba, pozbawiony jakichkolwiek domieszek filozoficznych, zwodniczych kłamstw, tradycji ludzkiej i zasad tego świata”¹⁰.

Drugim filarem ruchu był Thomas Campbell (1763–1854). Urodził się w Północnej Irlandii w rodzinie o wyznaniu anglikańskim. Jego osobiste studia nad Biblią doprowadziły do tego, że wystąpił z Kościoła anglikańskiego, który według niego „nie stoi na gruncie biblijnym”¹¹, na rzecz członkostwa w Kościele prezbiteriańskim. Następnie podjął studia teologiczne w Glasgow. W tym czasie Kościół prezbiteriański Irlandii i Szkocji doświadczał przemian religijnych i podziałów. Pomimo starań Campbellowi nie udało się pojednać powstałych i nawzajem zwalczających się grup¹². Zrezygnowany, ostatecznie w 1807 roku wyjechał do Stanów Zjednoczonych¹³. Pomimo Atlantyku oddzielającego Irlandię od Stanów Campbell dostrzegł pośród prezbiterian amerykańskich podobne problemy, co na Wyspach Brytyjskich, toteż ponownie podjął próbę jednoczenia wszystkich wyznawców. Jednak spotkał się z wrogim przyjęciem w postaci oskarżenia o „nieortodoksyjne nauki” i został postawiony pod tym zarzutem przed Synodem. Finalnie został oczyszczony ze stawianych

⁹ N. Hury, *Z dziejów Wspólnoty Kościołów Chrystusowych*, http://www.slowoizycie.pl/11-2/11-2_histwkch.html [dostęp: 6.12.2013].

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ L. McAllister, *Thomas Campbell: Man of the Book*, St. Louis 1954, s. 22.

¹² H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858–1939*, Warszawa 2006, s. 87.

¹³ P. Bajko, *Z dziejów Kościoła Chrystusowego w Polsce*, Bel Air 2001, s. 7.

mu zarzutów, jednak pomimo tego postanowił porzucić Kościół prezbiteriański i 19 maja 1809 roku złożył decyzję o wystąpieniu¹⁴.

Przełomowym momentem był rok 1809, w którym przyszły ruch zaczął nabierać kształtów przypominających to, czym miał się dopiero stać. Wtedy to Campbell założył Waszyngtońskie Stowarzyszenie Chrześcijańskie (ang. *Christian Association of Washington*) oraz opublikował jego statut – „Deklarację i wezwanie” (w oryginale *The Declaration and Address of the Christian Association of Washington*). Dokument ten stał się podstawą przyszłego Ruchu Odnowy i źródłem doktryny stworzonych na jego podstawie grup religijnych.

Ruch ten wyrósł na pierwotnej bazie prezbiteriańskiej, jednak nowatorskie wezwania reformatorskie (jedność wszystkich chrześcijan, zrezygnowanie z innych nazw i określanie siebie wyłącznie jako „chrześcijanie” właśnie) pozwoliły na przyciągnięcie rzeszy wyznawców nie tylko spośród prezbiterian. Już w roku 1840 zwolennicy reformy Thomasa Campbella liczyli około czterdziestu tysięcy osób. Zaś w momencie śmierci jego syna, Alexandra, w 1866 roku, liczba ta wzrosła do trzystu tysięcy w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie¹⁵, co stanowiło szóstą pod względem ilości wyznawców grupę religijną w Ameryce Północnej¹⁶.

Campbell, zakładając Waszyngtońskie Stowarzyszenie Chrześcijańskie oraz publikując jego statut, nie miał na celu tworzenia nowego kościoła. W swoim wezwaniu napisał wyraźnie, że: „Nie będziemy uważać siebie za Kościół, lecz jedynie za stowarzyszenie, którego celem jest reforma Kościoła”¹⁷, co jest dość oczywiste w przypadku, gdy oświadcza dalej, iż „Kościół Chrystusa na ziemi jest nieodzownie, rozmyślnie i strukturalnie jeden. Obejmuje *każdego, w jakimkolwiek miejscu*, kto wyznaje wiarę, zaufanie i posłuszeństwo Chrystusowi we wszystkim, zgodnie z Pismem Świętym”¹⁸.

¹⁴ H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 88.

¹⁵ *Ibidem*, s. 89.

¹⁶ N. Hury, *Z dziejów...*, *op. cit.* [dostęp: 6.12.2013].

¹⁷ K. Staton, *Thomas Campbell: Deklaracja i wezwanie*, http://epifania.pl/archiwum/06/Uzupelnienie_lit/Thomas_Campbell_Jednosc_Ludu_Bozego.pdf [dostęp: 5.12.2013].

¹⁸ *Ibidem*.

Dlatego właśnie celem stowarzyszenia (czyli *de facto* całego Ruchu Odnowy) było, oprócz poprawy złego stanu rzeczy w protestantyzmie amerykańskim, doprowadzenie do prawdziwej jedności chrześcijan, którą – jego zdaniem – osiągnąć można jedynie poprzez wspólny cel oraz powrót do Słowa Bożego¹⁹ i zarządzania kościołem na wzór apostołski. O tym, że dogłębne studiowanie i ściśle trzymanie się nakazań Biblii stanowiło trzon ruchu, którego Campbell stał się przywódcą, doskonale świadczy максима, która do dziś stanowi jedną z najważniejszych zasad Kościołów Chrystusowych. Nakazuje ona, by „mówić, kiedy Biblia mówi i milczeć, kiedy Biblia milczy”²⁰. Ścisłe trzymanie się Biblii doprowadziło między innymi do tego, iż podstawowy sakrament, jakim jest chrzest, może przyjąć wyłącznie osoba dorosła (wniosek ten wyciągnął będący prominentnym działaczem ruchu syn Campbella, Alexander, po wnikliwym studiowaniu Pisma Świętego, gdzie dostrzegł, że biblijny chrzest może przyjąć jedynie pokutujący grzesznik poprzez zanurzenie w wodzie. Zmiana dokonywania obrzędu chrztu w konsekwencji doprowadziła do sporu z presbiterianami, lecz zbliżyło Ruch do baptystów)²¹. Ponadto Campbell między innymi zakładał równość wszystkich chrześcijan, niedodawanie przykazań ani dogmatów teologicznych ponad to, co zawarte jest w Nowym Testamencie, oraz wiarę w Chrystusa i posłuszeństwo jako jedyne warunki konieczne do przynależności do kościoła²².

Po Thomasie Campbellu zwierzchnictwo nad Ruchem Odnowy przejął jego syn – Alexander Campbell (1788–1866). W kolejnych latach istnienia związek powołany przez Thomasa Campbella nadal nie tworzył oddzielnej struktury religijnej. Przez czternaście lat współpracował z baptystami, jednak wycofano się z tego z powodu różnic doktrynalnych. Baptysci filadelfijskiego wyznania między innymi uznawali predestynację oraz to, że jedynie ordynowany pastor udzielać może chrztu i sakramentu komunii. Ponadto sam sakrament komunii jest u nich celebrowany jako tzw. zamknięta wieczerza, w której brać udział mogą jedynie członkowie

¹⁹ H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 88.

²⁰ D.E. Harrell Jr., *op. cit.*, s. 261.

²¹ P. Bajko, *op. cit.*, s. 9.

²² D. Smith, *op. cit.*, s. 40–41.

danego zboru. Z kolei poglądy Campbella uznawały wolną wolę człowieka, kapłaństwo powszechne (każdy chrześcijanin za zgodą zboru może np. udzielać chrztu) oraz wieczerzę otwartą²³. W wyniku takich sporów współdziałanie Ruchu Odnowy z baptystami ostatecznie zakończyło się w 1832 roku, co Alexander Campbell skwitował, pisząc: „Cały świat musi wiedzieć, że zostaliśmy zmuszeni do założenia odrębnej społeczności”²⁴.

PODZIAŁ RUCHU

Pomimo jasnych wytycznych i ogromnych pokładów nadziei idea Thomasa Campbella zawiodła tam, gdzie najlepiej powinna się sprawować – w samym Ruchu Odnowy. Broniąc się przed stworzeniem jednego nowego wyznania, wytworzył on próżnię, którą wypełniło kilka mniejszych, oddzielonych od siebie grup religijnych. Powstające nowe zbory przyjmowały nazwy „Uczniowie Chrystusa” lub „Kościół Chrystusowy”²⁵. Z czasem okazało się, że w podobny sposób przebiega linia rozpadu ruchu, który dokonał się ostatecznie na początku XX wieku: wpieryw na dwie, a potem na trzy właściwie wcale nieróżniące się doktrynalnie grupy. Wszelkie różnice dotyczą takich spraw jak, dla przykładu, otwartość na pozostałe grupy, używanie instrumentów w zborach czy poziom rzekomej ekskluzywności danego członu byłego Ruchu Odnowy²⁶. Szacuje się, że w chwili podziału na dwie części (*Christian Churches* i *Churches of Christ*) Ruch Odrodzenia (zwany już wtedy Kościołem Chrystusowym) miał około miliona członków. Jeszcze trzydzieści lat wcześniej, pomimo krwawej wojny domowej w Stanach Zjednoczonych, kościoły starały się utrzymać wyznaczoną doktrynę jedności, co wyrażały stanowcze słowa jednego z prominentnych członków Moseesa E. Larda, który powiedział: „*We can never divide*”²⁷.

W wyniku podziału na początku XX wieku wyłoniły się trzy następujące grupy:

²³ P. Bajko, *op. cit.*, s. 11.

²⁴ N. Hury, *Z dziejów...*, *op. cit.* [dostęp: 6.12.2013].

²⁵ P. Bajko, *op. cit.*, s. 11.

²⁶ L. Garrett, *op. cit.*, s. 433–524.

²⁷ *Ibidem*, s. 525.

- Kościoły Chrystusowe tzw. niegrające²⁸ (*non-instrumental* albo *old-path Churches of Christ*), reprezentujące nurt konserwatywno-fundamentalistyczny,
- Kościoły Chrześcijańskie/Kościoły Chrystusowe (*Christian Churches/Churches of Christ*), reprezentujące umiarkowany nurt centrowy (do nich należą Kościoły Chrystusowe w Rzeczypospolitej Polskiej),
- Uczniowie Chrystusa (*Disciples of Christ*), reprezentujący nurt liberalny²⁹.

Na początku dwudziestego wieku Kościoły te zaczęły prowadzić działalność misyjną, eksportując idee Thomasa Campbella poza Amerykę Północną (nieco wcześniej Kościoły Chrystusowe zaczęły powstawać także na Wyspach Brytyjskich, za sprawą szkockich baptystów³⁰). Obecnie, według biuletynu „World Christian”, Kościoły Chrystusowe mają mieć, sumując liczne mniejsze i większe odłamy, około 12 milionów członków w 163 krajach³¹. Dodatkowo w 1993 roku z Kościołów Chrystusowych wyłoniła się kolejna, czwarta z grup będących spadkobiercami Ruchu Stone’a-Campbella, nazywająca się *International Churches of Christ* (z ang. Międzynarodowe Kościoły Chrystusowe). Grupa ta nakierowana jest na ewangelizację i rozwój w zasięgu globalnym i równość ludzi ze wszystkich krajów świata³².

POCZĄTKI KOŚCIOŁA CHRYSZTUSOWEGO W POLSCE – DZIAŁALNOŚĆ KONSTANTEGO JAROSZEWICZA

Odzyskanie w 1918 roku przez Polskę niepodległości pozwoliło na pojawienie się przedstawicieli Ruchu Odnowy w tym kraju. Objęcie działalnością ewangelizacyjną Kresów Wschodnich było zasługą głównie Konstantego Jaroszewicza (1891–1984) – misjonarza Kościoła Chrystusowego w Stanach Zjednoczonych³³.

²⁸ „Niegrające” oznacza, że w zborze wykonuje się jedynie pieśni *a cappella*.

²⁹ N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

³⁰ W. Robinson, *op. cit.*, s. 16–17.

³¹ Cytat za: P. Bajko, *op. cit.*, s. 11.

³² *Who are we?*, <http://www.disciplestoday.org/who-are-we> [dostęp: 8.12.2013].

³³ H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 89.

Konstanty Jaroszewicz urodził się w Starowsi (okolice Białegostoku) i już w roku 1910 wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie dwa lata później przyjął chrzest i rozpoczął naukę w Kolegium Biblijnym Kościoła Chrystusowego w Tennessee. Po ukończeniu studiów prowadził działalność kaznodziejsko-misjonarską wśród emigrantów słowiańskiego pochodzenia w Nowym Jorku, Baltimore, Chicago i Cleveland³⁴. Pod koniec roku 1921 powrócił wraz z rodziną do rodzinnej wsi w niepodległej już Polsce, aby rozpocząć tam działalność misyjną. Same początki nie były łatwe, gdyż Jaroszewicz spotykał się niekiedy z otwartą wrogością ze strony sąsiadów czy lokalnego duchowieństwa³⁵, jednak dość szybko zgromadził niewielką grupę sympatyków (kilka rodzin) i współpracowników. Założenie pierwszej wspólnoty powiodło się pomimo początkowych niepowodzeń i dzięki osobowości samego Jaroszewicza, który był dobrym organizatorem i misjonarzem, o którym potem pisano, że „Człowiek ten wyróżniał się nie tylko swoją niespożytą energią, swoistą ekscentrycznością w zachowaniu i kontaktach z otoczeniem, ale szczególnym darem zjednywania sobie ludzi”³⁶. W roku 1923 miały miejsce dwa pierwsze chrzty, a w Starowsi założony został pierwszy w Polsce zbór Kościoła Chrystusowego³⁷. W tym samym roku Konstanty Jaroszewicz występuje do władz lokalnych o zalegalizowanie swojej działalności, jednak jego wniosek zostaje odrzucony³⁸.

Jaroszewicz, chcąc poszerzyć zasięg swej działalności misyjnej, przeniósł się w pierw do Brześcia nad Bugiem, a potem do Kobrynia, gdzie założył Centralę Misyjną³⁹. Pomimo odrzucenia wniosku o legalizację jego działalność rozwijała się nadal, w latach 1921–1924 zasięgiem obejmując znaczną część Kresów Wschodnich. Do roku 1925 organizowana przez niego społeczność religijna używała nazwy Międzynarodowej Chrześcijańskiej Misji⁴⁰. Dopiero w roku 1926 udało się zalegalizować

³⁴ P. Bajko, *op. cit.*, s. 19.

³⁵ N. Hury, *Z dziejów...*, *op. cit.* [dostęp: 6.12.2013].

³⁶ Cytat za: P. Bajko, *op. cit.*, s. 21.

³⁷ *Ibidem*, s. 20.

³⁸ N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

³⁹ P. Bajko, *op. cit.*, s. 21.

⁴⁰ H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 90.

związek⁴¹, a w samym Kobryniu, gdzie mieściła się centrala związku, odbyła się konferencja przedstawicieli zborów, na której uchwalono zmianę nazwy na Misję Chrześcijan Ewangelicznych w Polsce. W późniejszym czasie opracowano także dokument zatytułowany „Wyznanie wiary”. W owym wyznaniu jednocześnie zastrzeżono, dłaczego Misja Chrześcijan Ewangelicznych nie może i nie wstąpi do istniejącego wtedy Związku Słowiańskich Zborów Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów. W tekście bowiem można przeczytać: „W przedmiocie legalizacji naszego statusu niniejszym komunikujemy, że Misja Chrześcijan Ewangelicznych nie może przystąpić i być członkiem Związku Słowiańskich Chrześcijan Baptystów w Polsce, ponieważ ma zasadnicze odchylenia w organizacji, tak i w dogmatach”⁴². Słowa te niezupełnie miały poparcie w rzeczywistości, ponieważ pomiędzy społecznością baptystyczną a ewangelicznymi chrześcijanami nie istniały zasadnicze różnice dogmatyczne ani obrzędowe⁴³. Również w roku 1926 wydano „Statut Misji Chrześcijan Ewangelicznych w Polsce” nakreślający strukturę organizacyjną kościoła⁴⁴ oraz „Konfesję Kościoła Chrystusowego w Polsce” dokładnie przedstawiającą jego doktrynę opartą o nauczania Pisma Świętego (składa się ona z 20 artykułów, które mówią między innymi o: Bogu, chrzcie, nawróceniu, zbawieniu człowieka, małżeństwie, przyjęciu do kościoła, stosunku do świata i państwa etc.)⁴⁵.

Oprócz działalności ewangelizacyjnej członkowie zborów poświęcali się działalności charytatywnej, oświatowej i wydawniczej. Organizowano sierocińce, pomoc dla ubogich członków zborów w kraju, jak i za granicą w ZSRR, Rumunii⁴⁶, Litwie, Łotwie, Estonii, Finlandii czy też Węgrzech i Bułgarii⁴⁷.

⁴¹ N. Hury, *Z dziejów...*, *op. cit.* [dostęp: 6.12.2013].

⁴² H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 91.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Statut Misji Chrześcijan Ewangelicznych w Polsce z 1926 r.*, [w:] H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 240–244.

⁴⁵ *Konfesja Kościoła Chrystusowego w Polsce z 1926 roku*, [w:] H. R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 245–258.

⁴⁶ J. Mironczuk, *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947–1989)*, Warszawa 2006, s. 20.

⁴⁷ N. Hury, *Z dziejów...*, *op. cit.* [dostęp: 6.12.2013].

Do roku 1928 zbory działały, posiadając mniejszą lub większą autonomię. Aby zawiązać bliższą ich współpracę, postanowiono przekształcić związek w bardziej zorganizowany sposób, dlatego też utworzono na jego kanwie Polskie Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych. Prezesem tej organizacji został sam Konstanty Jaroszewicz. Spisany statut w 1931 roku określał cele kościoła (między innymi: głoszenie Ewangelii, zakładanie szkół biblijnych i działalność charytatywna), warunki przyjęcia oraz organizację zarządu⁴⁸. Od tego czasu także co roku odbywały się zjazdy przedstawicieli zborów, na których decydowano o kierunku, w jakim podążać ma związek oraz podejmowano reformy organizacyjne⁴⁹. Pierwszy zjazd odbył się w 1929 roku w Kobryni i uczestniczyło w nim pięćdziesięciu delegatów z 28 zborów. Liczba uczestników zjazdów dobrze obrazuje rozwój społeczności ewangelicznych na Kresach Wschodnich. Kiedy podczas pierwszego zjazdu delegatów było tylko 50, tak dziesięć lat później, w 1939 roku, udział wzięło już 115 z 76 zborów⁵⁰. Przy czym warto pamiętać, że aby zarejestrować jeden zbor, potrzeba było co najmniej pięćdziesiąt podpisów pod podaniem do wojewody⁵¹.

Wybuch II wojny światowej utrudnił działanie Kościoła, aczkolwiek nie zagroził jego istnieniu, nawet pomimo rozdzielenia części zborów granicą Niemiec i Związku Radzieckiego oraz aresztowań (do niemieckiego więzienia trafił między innymi Konstanty Jaroszewicz, jednak po pięćdziesięciu dniach udało mu się z niego wydostać, posługując się amerykańskim obywatelstwem⁵²).

KOŚCIÓŁ CHRYSZTUSOWY W LATACH 1945–1987

Koniec wojny i powojenne ustalenia polskich granic spowodowały szereg problemów dla Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych. Prawie

⁴⁸ Statut Polskiego Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych z 1931 roku, [w:] H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 259–260.

⁴⁹ H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty...*, *op. cit.*, s. 91–92.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 95.

⁵¹ P. Bajko, *op. cit.*, s. 37.

⁵² N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

wszystkie z przedwojennych zborów znalazły się na terytorium włączonym do Związku Radzieckiego. Tych siedemdziesiąt zborów w 1945 roku przyłączyło się do Wszechrosyjskiego Związku Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów. Na terytorium Polski pozostało tylko kilka – na Białostocczyźnie, Lubelszczyźnie i jeden w Zagłębiu Śląsko-Dąbrowskim⁵³.

W 1947 zwołano nadzwyczajny XI Zjazd Przedstawicieli Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych, na którym omawiano rozwój i działanie kościoła w powojennych warunkach⁵⁴. 16 listopada tego samego roku Ministerstwo Administracji Publicznej wydało zgodę na wznowienie działalności Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego w Polsce jako zrzeszenia religijnego⁵⁵. W dwa lata później centralę związku przeniesiono do Warszawy⁵⁶. W tym czasie powstały zbory między innymi w Olsztynie, Lidzbarku Warmińskim, Mrągowie, Gdańsku, Sosnowcu, które oprócz misji ewangelizacyjnej prowadziły pomoc charytatywną, zaopatrując potrzebujących w odzież, żywność i lekarstwa⁵⁷.

W dniach 9–10 września 1950 roku w Warszawie odbył się XIII Zjazd Kościoła Chrystusowego, co zwróciło uwagę władz PRL, które już dziesięć dni później wydały nakaz aresztowania pracowników nie tylko Kościoła Chrystusowego, ale także Ewangelicznych Chrześcijan i Zielonoświątkowców pod zarzutem zdrady stanu i szpiegostwa. Z więzienia wyszli dopiero po 1953 roku, w ramach odwilży po śmierci Stalina⁵⁸.

Kościół Chrystusowy w 1952 roku, gdy najbardziej znaczący jego członkowie znajdowali się w więzieniu, był bardzo osłabiony. Dlatego też postanowiono szukać współpracy z pozostałymi kościołami ewangelicznymi – Zjednoczonym Kościołem Ewangelicznym i Kościołem Chrześcijan Wiary Ewangelicznej. Wynikiem tego Nadzwyczajny Zjazd ZKCh, pomimo pewnych sprzeciwów, w 1953 postanowił o rozwiązaniu i włączeniu się

⁵³ P. Bajko, *op. cit.*, s. 52.

⁵⁴ H.R. Tomaszewski, *Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945–1956*, Warszawa 1991, s. 103.

⁵⁵ P. Bajko, *op. cit.*, s. 53.

⁵⁶ H.R. Tomaszewski, *Wyznania...*, *op. cit.*, s. 103.

⁵⁷ P. Bajko, *op. cit.*, s. 57–59.

⁵⁸ H.R. Tomaszewski, *Wyznania...*, *op. cit.*, s. 116–133.

w struktury istniejącego od 1947 roku Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego⁵⁹. Rada powstałego w ten sposób nowego Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego składała się z 30 członków, po 6 delegatów z każdego ugrupowania, które do niego przystąpiły: Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, Ewangelicznych Chrześcijan, Stanowczych Chrześcijan, Wolnych Chrześcijan i Kościoła Chrystusowego (potoczne określenie Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych)⁶⁰. Za wspólny mianownik łączący wszystkie wyznania uznano kilka podstawowych dogmatów wspólnie podzielanych przez poszczególne ugrupowania, między innymi: wiarę w nieomyłość Pisma Świętego i Trójcę Świętą, śmierć Jezusa na krzyżu, jego zmartwychwstanie i wniebowstąpienie oraz chrzest Duchem Świętym⁶¹.

Zadaniem nowego tworu było budowanie jedności Kościoła, jednak historia pokazała, że działo się zupełnie na odwrót – wielorakość ugrupowań należących do ZKE doprowadziła do wewnętrznych sporów i konfliktów⁶². W skutek tego rodzaju problemów w 1956 roku (konflikt dotyczył wyborów do Rady Kościoła) ze Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego wystąpił szereg zborów zielonoświątkowych. Władze PRL zaczęły zwalczanie separatystów próbujących działać poza ZKE, zabraniając działalności poza zjednoczeniem oraz użytkowania kaplic, dlatego do 1961 roku większość zborów powróciła do ZKE. Tylko niektóre z nich postanowiły pozostać niezależne i działać całkowicie nieoficjalnie – były to sopocki Kościół Chrystusowy w Polsce (zarejestrowany oficjalnie dopiero w 1982 roku) i Kościół Boży w Chrystusie⁶³.

Przez cały czas istnienia ZKE Kościoły Chrystusowe stanowiły jedno z pięciu ugrupowań zjednoczenia, posiadając w Prezydium Rady własnego wiceprezesa, którym najpierw został Paweł Bajęński, a od 1962 roku Konstanty Sacewicz. U początków ZKE prezesem całego zjednoczenia był

⁵⁹ P. Bajko, *op. cit.*, s. 61.

⁶⁰ *Statut Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Statut II – z 1953 r.)*, [w:] J. Mironczuk, *op. cit.*, s. 142–145.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² R. Michalak, B. Polak, *Dziel i rządź*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 3, s. 24.

⁶³ M. Kamiński, *Kościół zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988–2008*, Warszawa 2012, s. 66–67.

należący do ugrupowania Wolnych Chrześcijan Stanisław Krakiewicz⁶⁴, którego polityka wewnętrzna opierała się na uległości wobec władz PRL⁶⁵, co niejednokrotnie wiązało się np. z łamaniem prawa podczas przeprowadzania wyborów do Prezydium (z lat 1965 i 1968)⁶⁶ czy obieraniem na stanowiska kandydatów za wskazaniem władz PRL. Krakiewicz został odwołany w 1975 roku na VIII Synodzie ZKE, a na jego miejsce wybrano Sacewicza – dotychczasowego wicepremiera z ramienia Kościołów Chrystusowych. Funkcję premiera sprawował przez dwie kadencje, do 1981 roku⁶⁷. Zmiana ta sprawiła, że wpływy PRL i rządowego Urzędu do Spraw Wyznań zmniejszyły się⁶⁸, a ugrupowanie Wolnych Chrześcijan, dotychczas zajmujących większość stanowisk w kościele, zaczęło tracić swoje wpływy. Za kadencji Sacewicza rozdział urzędów w zjednoczeniu był znacznie bardziej równomierny, co spotkało się z oporem Wolnych Chrześcijan⁶⁹. Zaogniło to konflikt między nimi a resztą ugrupowań, co ostatecznie zakończyło się wyjściem tych pierwszych ze ZKE i sformowaniem Kościoła Wolnych Chrześcijan (zarejestrowany 14 maja 1981 roku)⁷⁰. W tym samym roku wybrano na prezesa ZKE wywodzącego się z zielonoświątkowców Edwarda Czajko (na stanowisku do końca istnienia ZKE w 1988) oraz złożony został pierwszy wniosek o usamodzielnienie się wszystkich ugrupowań, który został odrzucony minimalną ilością głosów (83 delegatów za rozłamem, 89 przeciwko)⁷¹.

Zjednoczony Kościół Ewangeliczny istniał do 22 maja 1987 roku, kiedy to XII Synod Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego podjął decyzję o reorganizacji (214 delegatów za, 52 przeciwko), która mówiła o „reorganizacji Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w PRL poprzez usamodzielnienie jego składowych konfesji, a po ich legalizacji wystąpić do Urzędu do Spraw Wyznań o skreślenie Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego

⁶⁴ H.R. Tomaszewski, *Wyznania...*, *op. cit.*, s. 137.

⁶⁵ R. Michalak, B. Polak, *op. cit.*, s. 24.

⁶⁶ H.R. Tomaszewski, *Zjednoczony Kościół Ewangeliczny 1947–1987*, Warszawa 2009, s. 311.

⁶⁷ N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

⁶⁸ H.R. Tomaszewski, *Wyznania...*, *op. cit.*, s. 178.

⁶⁹ H.R. Tomaszewski, *Zjednoczony...*, *op. cit.*, s. 339.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 333–334.

⁷¹ *Ibidem*, s. 336–337.

z rejestru stowarzyszeń i związków wyznaniowych⁷². Rok później – 1 lutego 1988 roku – kościół istotnie został oficjalnie wykreślony⁷³. Plan reorganizacji zakładał podzielenie ZKE na trzy kościoły, jednak ostatecznie powstały cztery⁷⁴. Jednym z nich był Kościół Chrystusowy w RP, który wtedy działał pod nazwą Kościoła Zborów Chrystusowych (dlatego że w 1982 w Sopocie istniał już wspomniany wcześniej niezależny Kościół Chrystusowy w Polsce). Jednak podział na cztery kościoły nie utrzymał się długo, w konsekwencji z samego ZKE po roku 1988 powstało w sumie sześć nowych grup, z czego Kościół Chrystusowy w RP zajmował trzecie miejsce pod względem liczebności wyznawców (ok. dwa i pół tysiąca wiernych)⁷⁵.

KOŚCIÓŁ CHRYSZTUSOWY W RP DZIŚ

1 lutego 1988 roku zarejestrowano Kościół Zborów Chrystusowych, w skład którego weszło 20 zborów, a przewodniczącym Naczelnej Rady Kościoła został Henryk Sacewicz⁷⁶. W 2011 roku kościół obchodził dziewięćdziesięciolecie istnienia, z tego powodu postanowiono przywrócić dawną nazwę i, od października 2011, Kościoły Zborów Chrystusowych zaczęły funkcjonować pod obecną nazwą Kościoła Chrystusowego w RP. Do roku 2001 liczba wiernych (w porównaniu do 1988 roku) podwoiła się, osiągając wielkość ponad 4800 członków⁷⁷. Największą liczbę członków wspólnoty Kościół osiągnął w 2006 roku, kiedy miał ich niemal sześć tysięcy. Obecnie liczba ta spadła do około pięciu tysięcy na 38 parafii (najwięcej w województwach: zachodniopomorskim, mazowieckim, śląskim i warmińsko-mazurskim), jednak średnia ilość chrztów nadal utrzymuje się w okolicy 120 rocznie. Razem z ośmioma innymi kościołami współtworzą Atlas Ewangeliczny w RP, który oprócz związków wyznaniowych

⁷² Cytat za: J. Mironczuk, *op. cit.*, s. 125.

⁷³ P. Bajko, *op. cit.*, s. 87.

⁷⁴ M. Kamiński, *op. cit.*, s. 92–93.

⁷⁵ J. Mironczuk, *op. cit.*, s. 129.

⁷⁶ N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

⁷⁷ *Ibidem*.

skupia dziesięć instytucji pozakościelnych⁷⁸. Kościół Chrystusowy w RP prowadzi kilka agend, w tym między innymi dom spokojnej starości, szkołę języka angielskiego, ośrodki misyjne, misje charytatywne, Chrześcijański Instytut Biblijny oraz wydawnictwo Słowo i Życie (a także czasopismo o takiej samej nazwie)⁷⁹.

Bibliografia

- Bajko P., *Z dziejów Kościoła Chrystusowego w Polsce*, Bel Air 2001.
- Conforti J., *The Invention of the Great Awakening, 1795–1842*, „Early American Literature” 1991, nr 2.
- Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne – Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009–2011*, Warszawa 2013.
- Garrett L., *The Stone-Campbell Movement: The Story of the American Restoration Movement*, Joplin 2006.
- Harrell Jr. D.E., *The Sectional Origins of the Churches of Christ*, „The Journal of Southern History” 1964, nr 3.
- Hury N., *Kościół Chrystusowy w RP. 90 lat w skrócie*, <http://www.slowoizycie.pl/historia.htm> [dostęp: 7.12.2013].
- Hury N., *Z dziejów Wspólnoty Kościołów Chrystusowych*, http://www.slowoizycie.pl/11-2/11-2_histwkch.html [dostęp: 6.12.2013].
- Kamiński M., *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988–2008*, Warszawa 2012.
- Konfesja Kościoła Chrystusowego w Polsce z 1926 roku*, [w:] H.R. Tomaszewski, *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858–1939*, Warszawa 2006.
- McAllister L., *Thomas Campbell: Man of the Book*, St. Louis 1954.
- Michalak R., Polak B., *Dziel i rządz*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 3.

⁷⁸ Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, *Wyznania Religijne – Stowarzyszenia Narodowościowe i Etniczne w Polsce 2009–2011*, Warszawa 2013, s. 83–84.

⁷⁹ N. Hury, *Kościół...*, *op. cit.* [dostęp: 7.12.2013].

- Mironczuk J., *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (1947–1989)*, Warszawa 2006.
- Robinson W., *Gdzie stoimy: powstanie, rozwój i przestanie religijnego ruchu Kościołów Chrystusowych*, przeł. M. Krawczyk, M. Weremiejewicz, Warszawa 1996.
- Smith D., *Czas żniwa: Kościoły w nowym milenium*, przeł. P. Blumczyński, Warszawa 2001.
- Staton K., *Thomas Campbell: Deklaracja i wezwanie*, http://epifania.pl/archiwum/06/Uzupelnienie_lit/Thomas_Campbell_Jednoc_Ludu_Bozowego.pdf [dostęp: 5.12.2013].
- Statut Misji Chryścijan Ewangelicznych w Polsce z 1926 r.*, [w:] *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858–1939*, Warszawa 2006.
- Statut Polskiego Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych z 1931 roku*, [w:] *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858–1939*, Warszawa 2006.
- Statut Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Statut II – z 1953 r.)*, [w:] J. Mironczuk, *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947–1989)*, Warszawa 2006.
- Tomaszewski H.R., *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858–1939*, Warszawa 2006.
- Tomaszewski H.R., *Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945–1956*, Warszawa 1991.
- Tomaszewski H.R., *Zjednoczony Kościół Ewangeliczny 1947–1987*, Warszawa 2009.
- Who are we?*, <http://www.disciplestoday.org/who-are-we> [dostęp: 8.12.2013].

ABSTRACT

FORMATION AND FUNCTIONING OF CHURCHES OF CHRIST IN
POLAND: CHURCH OF CHRIST IN THE REPUBLIC OF POLAND

The article describes the history of formation and functioning of the Churches of Christ in Poland on the example of the modern Kościół Chrystusowy w Rzeczypospolitej Polskiej (Church of Christ in the Republic of Poland). In Poland Churches of Christ is a relatively unknown branch of evangelical Protestantism, therefore the article presents the history of the movement with its roots in the times of the Second Great Awakening in the United States, when the Restoration Movement was born out of actions of preachers Burton Stone, Thomas Campbell and his son, Alexander. The main part of the article focuses on the formation of the Polish Kościół Chrystusowy functioning under various names throughout its history, from founding in the early 20th century by Konstanty Jaroszewicz, when the Church was growing mainly on the Polish Eastern Borderlands, to 1953 when it was incorporated by the Polish People's Republic government into Zjednoczony Kościół Ewangeliczny (United Evangelical Church) and was functioning within it until 1987, when Kościół Chrystusowy regained its independence.

Keywords:

Second Great Awakening, Churches of Christ, Stone-Campbell Movement, Restoration Movement

Przemysław Bryk – student Instytutu Religioznawstwa UJ i Katedry Porównawczych Studiów Cywilizacji UJ. Interesuje się głównie mistycyzmem, szamanizmem, badaniami nad odmiennymi stanami świadomości i literaturą związaną z amerykańską kontrkulturą połowy XX wieku.